

Mies ja luonto

Lehtori Toivo Räsänen
(8.6.1925-15.10.2002)

Lehtori Toivo Räsäselle suuren luonnon rikkaus näyttäytyi Laatokan saarien silokallioilla, Perämeren maannousemarannoilla, Lapin tunturinummillla, Kuopion moottoritietymään pikkutyylillä, Tiihottarenmäen kaatopaikan karpäs- ja kotisirkkapesäkeissä... Näistä elämäntapa- kuksista Topi Räsänen puhui värikkäästi rönstyen, pieniin yksityiskohtiin upoten, vastaan tullessaan tai luonnonystävien kokouksessa havaintoja esitellessään. Aikansa naturalistien tapaan hän myös kirjoitti tiedonantoja ja pieniä katsauksia luonnontieteellisiin julkaisuihin, kuten Luonnon Tutkijaan ja Savon Luontoon. Lisäksi sanomalehdet saivat osansa; aiheina olivat milloin talvilintulaskennat, milloin viikon sienet tai kasvi. Eläkepäivään Topi muisteli isänsä ja oman elämänsä värikkäitä vaiheita viehättävässä kirjassaan "Jäkälä-Räsänen" (julk. Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistys, 1992).

Kaikkein alkuperäisintä luontoa Topi Räsäselle olivat lapsuuden ja nuoruusvuosien Kurkijoki ja Laatokan-Karjala – ja kun siellä oppaana oli oma isä, Jäkälä-Räsänen maailmalla tunnettu kasvien tutkija ja luonnontuntija, ei voisi ajatella antoisampaa alkua nuoren luonnonystäväntielle. Kurkijoen rannassa isä opetti pojalleen pajuhuilun teon. Huilullaan Topi narraili kuhankeittäjää ja muita laulajia, ja hän on kertonut: "Ym-

märsin, että sillä voi soittaa mitä vain, voi matkia esimerkiksi laulurastaan laulua. Kun sitä säveltä soittelee, ja lopuksi soittaa Ukko Nooan, luulee kuunteleja laulurastasta niin eteväksi". Tällainen linnuille soitteleva ja viheltelevä luonnonlapsi Topi oli koko ikänsä. Vaikka hän hankki akateemista oppia, luonnossa liikkumisen taito ja kokemukset tulivat lapsuuden ja nuoruuden retkiltä Laatokan myrskyiseltä mereltä, odotuksista ja haaveista: jospa Kukurin saarella olisi se merimetso! Ja kun sitten avoimen selän Kukrille saakka päästiin, isä löysi sieltä tieteelle uuden jäkälälajin, jolle antoi nimeksi *Gyalecta kugriensis*. Kaiken kukkuraksi Topille merimetso lähti jyrkän teeltä lentoon, siten vielä Kurkiniemen muuttohaukat tulivat "ilmoittamaan olemassaolostaan käheästi rääkymällä". Tuolloin oli Kurkijoen seisova sää, tyyni ja poutainen. Käytiin Munatsun silokallioisella lokkiluodolla, jossa eniten Topin mieltä ilahduttanut oranssinkeltainen loistojäkälä, *Xanthoria elegans*, jonka avulla hän kertoi myöhemmin Lapissa löytäneensä petolintujen pesiä. Lokkiluodolla esiintyi myös eräs karvejäkälä, *Parmelia incurva*, jota sitäkin lokkien ulosteet ravitsivat.

Topi oli kovasti lintumies jo pikkupoikana ja halusi lintuja suojeltavan. Kun hän löysi isokoskelon pesän Laatokan Koiraasaaresta ja kiirehti paikalta poistumista, että lintu saisi tarvitsemansa pesimärauhan, kivijäkälä kikkutteleva isä-Velli huomautti, että Koiraasaaren retki oli jäkäläretki eikä mikään linturetki. Niin tai näin – Topista kasvoi itse monipuolisuus, jolla oli silmää ja korvaa moneen suuntaan.

Karjalasta Simon evakko- taipaleen kautta savolaistuneelle, Kuopion yhteiskoulusta ylioppilaaksi (1946) kirjoittaneelle Topille biologian ja maantieteen opinnot oli luonnollinen ratkaisu – ellei sitten musiikki. Mutta Turun opiskeluvuosiin mahtui luonnontieteiden lisäksi paljon muuta.

mm. viulun ja kitaran soittoa, kuorolaulua, kilpasoutua. Yliopiston soutujoukkueen vahvaäänisenä perämiehenä Topi kulki ulkomaita myöten, osallistui joukkueineen myös Helsingin olympialaisiin.

Turun vuosien jälkeen Topi palasi Kuopioon hoitaen aluksi (1953-) luonnonhistorian ja maantiedon lehtorin viransijaisuuksia ja tuntiopettajan töitä eri oppikouluissa, kunnes sai vakinaisen lehtoraatin Kuopion lyseosta (1960). Sieltä hän siirtyi Kuopion tyttölyseoon (1963-75) palaten lopuksi lyseoon vanhemman lehtorin virkaan, josta jäi sairaseläkkeelle (1978).

Nuoruusvuosina Topi kartutti luontotutustumistaan Lapin vaelluksilla, joilla hän havaillnoi "kaikkea" linnuista naavoihin esitellen havaintojaan mm. Luonnon Tutkijassa ("Lintuhavaintoja Itä-Lapista", "Puuttuuko jäkäläsuku Usnea Itä-Lapista?" jne.). Kesäisin hän retkeili ahkerasti myös isänsä lapsuuden maisemissa Perämeren Simossa, josta valmistui eläintieteen gradu "Kvantitatiivinen tutkimus Simon linnustosta, rannikko-seudulta ulkosaaristoon ulottuvalta alueelta" (1958). Tässä tutkimuksessa hän selvitteli lampaiden laiduntamisen vaikutusta saaristolinnustoon, Perämeren vesillä Topi myös kalasteli innokkaasti.

Kuopiolaistuneelle Topille ja hänen Leena-vaimolleen – biologian lehtori hänkin – Kallaveden Säyneensalon ja myöhemmin Riistaveden Ryönänlahden kesälaitumet tarjosivat arkisen koulutyön ohella mieluisia retkeilypaikkoja, joissa kasvit, sienet ja linnut olivat aina läsnä tai lähellä löydettävissä, havaittavina. Ominta Topia olivat juuri omakohtaiset havainnot, havaitsemisen taito, jota hän opetti elävin esimerkein oppilailleen tai Kuopion Nuorten Luonnonystävien (KNLY) kuraattorina nuorille luontoharrastajille ja Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistyksen (KLYY) torstaikokouksissa museolla. Hän myös keräsi julkaistavaksi lintuhavaintoja Luonnon Ystävien pöytäkirjoista (Luonnon Tutkija 1963, 1965).

Mieleenpainuvia olivat monet Topin käytännön koke-

mukset eletystä elämästä, kuten tämä isältä pojalle peritty Laatokan venemiehen neuvo: "kun latvat taipuvat vähintään 45 asteen kulmaan, se on 7 boforia, siis pieni myrsky".

Topi oli oppinut näkemään luonnon moninaisuuden siellä missä joku olisi havainnut vain jonkun lajin eikä lainkaan kasvu- tai esiintymispaikkaa, biotooppia, jota Topi aina korostoi. Hän saattoi nähdä Lapissa tai meren saaristossa liikkeessaan jo kaukaa "lintumakiven": hän kiikaroi jäkälää, niiden avulla löytyi sitten muita kasveja ja lintuja, lintujen pesiä – tämä taito oli perua lapsuuden Laatokalta. Topin mukaan Lapissa pohjannokkoneen, *Urtica dioica* v. *sondenii*, on pahdan alla esiintyessään kotkan pesän merkki. Ja loistojäkälät paljastavat muita petolintujen pesiä. Topi tarjosi jatkotutkimuksia varten kysymyksen: mikä jäkälälaji seuraa mitään lintua?

Ja edelleen monimuotoisuudesta Topin havainnot: kirjoittaessaan (Luonnon Tutkija 1962) Kuopion Tiihottarenmäen kaatopaikan kotisirkoista hän kuvasi sirkköjen elinympäristöä aina lämpötilaa, kosteutta, kasvillisuutta, pieneläimiä, nisäkkäitä ja lintuja myöten. Linnuista mainittakoon tässä Tiihottaren kesälajeina hänen luettelemansa haarapääsky, västäräkki, pensaskerttu, pajullintu, harmaasieppo, kivitasku, punarinta, räkättirastas, punakylkirastas, hömötiainen, taitiainen, keltasirku, peippo, hemppo, varpunen, kottarainen, harakka ja varis – lajistoltaan varsin monipuolinen linnusto silloisessa Tiihottaren ekosysteemissä, nykyisellä Saarijärven asuinalueella.

Topilla oli kyky nähdä luonnon tapahtumat arjen yllättävissä, usein hauskoissa tilanteissa, ja hän liitti vaivatta havaintonsa eläinten käyttäytymistieteeseen. Hän julkaisi pikkutietoja lääninhallituksen edessä puhtauttaan kiiltävän loistoauton kromatin puskurin kimppuun käyneestä koiraspeiposta, samoin jalkapallo-ottelussa ryntäilleestä kapustarinnasta. Nuorten luonnonystävien kokouksessa kertoi hän pikkutyylin siipirikoreaktion merkityksestä ja

sijaistoinnoista, kaikki aina omin elävin havainnoin. Ja kysymykset jäivät mieleen elämään: onko pikkutylille sitenkään hyödyksi harhauttaa pesää lähestyvää kaksi- tai nelijalkaista kulkijaa, aina-kaan Pappilanlammen tietyömaalta, jossa harhauttavan emon maastossa näkyvätön pesä jää tietyökoneen alle, jne.

Topi kuopiolaistui osaksi Kuopiota ja sen historiaa. Hän dokumentoi havaintojaan myös valokuvaamalla; jo 1950-luvulta alkaen hänen varustuksiin kuuluivat Exakta-systeemikamera ja sitä täydentävä "Topin tele", jolla hän ikuisti muiden muassa Riistavedeltä Eero Miettisen salolla pesineen lapinpöllön, Pöllökuvansa hän lupasi palkkioksi, jos joku nuorista kirjoittaisi Luontoliiton Molekyyli-lehteen artikkelin Riistaveden lintujärvistä.

Topi osallistui talvilintulaskentoihin omalla Väinölänniemi-Niirala -reitillään ja opasti usein kaupunkiruudun laskennassa. Hänellä oli rengastuslupa yli neljäkymmentä vuotta, ja vielä viimeisenä kesänä hän rengasti avustajiansa kanssa Ryönän kuovinjopaat.

Ilman Topin omaperäistä oivallusta, ennakkoluulotonta rohkeutta ja kokeilunhalua moni asia olisi jäänyt toteuttamatta. Mainittakoon säilykepurkin pohjalla valmistetut syysretkisenet, narutikaskekinnöt, monenlaiset linnunpönttömateriaalit sekä lintujen yksilöllinen merkintä väritipaan avulla.

Topi muistetaan myös huimapäisenä puukiipijänä, joka aloitti kalasääsken pesien tarkastukset, rengastukset ja tekopesien rakentelun Kuopion lähiseuduilla jo ennen valtakunnallista sääksitutkimusta. Topin Leena-vaimon laskujen mukaan Topi rakensi kalasääsille 22 pesälavaa. Niistä ensimmäinen lienee ollut Haminalahden suuressa hongassa, jonka latvasta vuosikymmeniä käytössä ollut pesä oli pudonnut 1960-luvun lopussa lumen ja myrskyn voimasta ja latva vaurioitunut lähes oksattomaksi talven aikana.

Kevytliikkeinen ja hyväkuntoinen, nuoruudessaan urheilua harrastanut Topi kiipesi vielä aikamiehen iässä ketterästi korkeisiin kalasääskihonkiin, huutell latvasta alhaalla odottavalle avustajalle pesän kuulumiset ja ilmoitti itsensä vihellellisen pesän omistajalle, ottaen lopuksi taskustaan ääniraudan ja kilautteli sitä korkeuksissa. Maankamaralle päästyään huimapää hyräili ja kilisteli vielä äänirautansa sävelkorkeuksia tarkistellen.

Puijon Laulun ja muiden kuorojen tenorina kunnostautunut Topi testasi usein sävelkorvaansa laululintujen ääniin. Topi oli hyvin tarkka äänen tuntija ja niiden jäljittelijä – se oli hänelle synnynnäinen lahja, jota oli omaksi ja muiden onneksi koulunut sitten poikavuosien pajuhiulun. Hän kuvasi elävästi miten punakylkirastaan laulurodut erotetaan toisistaan ja hän muisti tarkasti kuinka lapsuuden Karjalanpeippo lauloi.

Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistyksen toiminnassa Topi oli aktiivisesti mukana 1950-luvulta lähtien. Hän kuului KLYY:n johtokuntaan 1960-74, puheenjohtajana 1968-74. Nuorten Luonnonystävien kuraattorina Topi toimi 1960-68. Hän oli asiantuntijajäsen mm. Pohjois-Savon maakuntaliiton luonnonsuojelujäostossa, Kuopion museolautakunnassa ja Kuopion läänin ympäristönsuojeluneuvottelukunnassa.

Kun Pohjois-Savon lintutieteellinen yhdistys perustettiin, Topi Räsänen oli mukana ottamassa yhdistystä KLYY:n siipien suojaan sen jäostoksi. Tunnustuksena ansiokkaasta toiminnasta hänet on valittu KLYY:n kunniapuheenjohtajaksi sekä KNLY:n ja Pohjois-Savon lintutieteellisen yhdistyksen kunniajäseneksi.

Topi Räsänen viihtyi elämässä, hän luotti elämään. Hänen valoisaa, innostavaa ja luovasti eri elämänalueilla liikkunutta persoonallisuuttaan muistetaan erityisellä lämmöllä.

Jukka Kauppinen

Eskimosirri ensi ker- taa Pohjois-Savossa

Syksyllä 2001 kontolleni oli säilytetty velvollisuus käydä keskiviikkoisin laskemassa Siilinjärven Raasion ja Mustin altaan syyskahlaajat muiden hoidellessa saman tehtävän muina arkipäivinä. Raasion päivittäistä kahlaajatilannetta on seurattu tällä vastuupäiväsystemillä jo monena aiempaanakin syksynä. Puolpilvisenä keskiviikkona 26.9.2001 pyöräitin töiden jälkeen taas polkupyörän ratasta tarkoituksena myös viedä uusi havaintovihko Raasion havislaatikoon. Ensin kuitenkin Mustiin, jossa sepelittien ryytytyksen jälkeen parkkeerasin klo 16.10 eteläaltaan vallitielle. Parin sadan metrin päässä lletleillä näkyi jotakin liikettä ja nopea kiikarivilkaisu tarjosi seitsemän suosirrin parven – ihan kiva havis tähän aikaan syksystä.

Kiireettä kaivelin repusta kaukoputken ja jalustan, pysyttelin sen, vaihdoin hieman kylväa vaatetta päälle ja haravoin pikaisesti putkella kauempaa aution lieterannan, kunnes aloin katsella allasvalin tuntumassa kyyhöttänyttä sirriparvea. Yksi nuorista suosirreistä, joka istui rinta minuun päin, näytti hieman muita pienemmältä, valkoisemmalta ja kohti tuljottavan tumman nokan ympäröys hohti myös yllättävän valkoisena. Rinnan värityksen vaikutti normaalia hailakamalta ja rinnan alaosan sivuilta yrittä löytää tuttua täplitystä, jota ei zoomauksista huolimatta erottanut ollenkaan. No, joillakin nuorilla suosirreillä olen aiemminkin todennut tämän täplityksen olevan joskus hyvin olematonta.

Varmuuden vuoksi kävelin vallia pitkin n. 100 m:n päähän linnuista ja aloin putkeilla uudestaan – nyt nielaisin! Linnut olivat nyt liikkeessä ja siivuttain kääntyneen vaalean sirrin, jonka hohtavan valkoisella vatsapuolella ei edelleen näkynyt täplän täplää, järkyttävän suippo takapää ja virtaviivaisen pitkulainen olemus yhdessä koon, rinnan värityksen ja yläpuolen yksitoikkoisen suomumaisen värityksen kanssa kajauttivat tajuntaan heti ainoat vaihtoehdot – bairdi tai valkoperäsirri, mutta kumpi? Bairdinsir-

rin uutta nimeäkään en tähän hätään muistanut. Mieleen välähtivät Chandlerin "North Atlantic Shorebirds" –pikkuoppaan bairdinsirrialokuvat, joita olin kuin johdatuksesta vilkuillut muutamaa päivää aiemmin. Hyvät hyssykät, bairdiilta näytti Kelatessani pääni sopukoista muistikuvaava nuoren valkoperäsirrin värityksestä (joka on aivan erilainen, mutta nyt ei ollut kirjallisuutta käsillä) lehahti parvi kuin käskystä siivilleen ja sirriveras esitteli kaukoputken näkökentässä hienosti suosirrimäisen yläperänsä – pohja putosi heti pois valkoperäsirrin mahdollisuudesta. Siis bairdi!

Astelin varovasti vielä hieman lähemmäksi ja myötävälössä, n. 70 m:n päästä ja kaukoputken läpi aloin kaikessa rauhassa painaa mieleen linnun ulkonäköä. Havaitsemassani parvessa oli siis bairdinsirrin lisäksi kuusi nuorta suosirriä. Pokeriltaan lintu oli suosirrejä elegantimpi, matalahkojalkainen, pitkäruumiinen, lyhytkaulainen, suoranokkainen ja yleisväriytykseltään vaatimattoman ruskeavoittoinen sirri. Pään ja rinnan alueella värityksessä oli selvä kellanruskea sävy ja rinnan alaosa, vatsa sekä alapää olivat puhtaan valkoiset. Selkä, hartiat ja siiven peitin-
höyhenalue olivat tasaisen suomukuivoiset hieman nuoren kuovisirrin värityksen tapaan – höyhenet tummanruskeita, tumma subtermiinaalikuivo ja reunaan kiersi kauttaaltaan valkoinen reunus. Kaikki höyhenet olivat tuolta peruskuvioinniltaan samanlaisia ilman mitään talvihöyheniä, joita parven suosirreillä oli jo runsaasti. Höyhenet olivat kauttaaltaan kulmattomat kuten nuorelle linnulle kuuluu olla. Selässä ei ollut alkeellisimpiakaan V-kuvioita. Tertiaalit olivat myös kaapealti valkoreunaiset, tummanruskeakeskustaiset. Mustat siipisulat ulottuivat huomattavasti tertiaaleja pitemmälle = hyvin pitkä käsisiiven ulottuma. Siiven kärki ulottui selkeästi pyrstön kärkeä pitemmälle. Yhdessä nämä jälkimmäisimmät piirteet tekivät linnun olemuksesta pitkulaisen ja "suippopyllyisen" palle-